

Narativistický pohľad na históriu¹

EUGEN ZELENÁK

Úvod

Približne v 70-tych rokoch 20. storočia došlo na pôde filozofie histórie k zaujímavému vývoju. Mnohí filozofi ale aj samotní historici si pri úvahách nad povahou histórie začali klásť nové otázky, ktoré ich bezprostrední predchodcovia považovali za okrajové, prípadne ich úplne ignorovali. Záujem sa sústredil najmä na *podobu historických diel*, na spôsob, akým historici prezentujú výsledky svojho výskumu. Do popredia sa tak dostal *jazyk* historických prác. Ten sa prestal považovať za priehľadné médium, zobrazujúce čisté fakty a skôr sa k nemu začalo pristupovať ako k spoluprotvorcovi, ktorý výrazne určuje nielen výslednú podobu historických diel, ale aj náš obraz o minulosti.

Podobný *obrat k jazyku* sa udial už skôr aj v iných oblastiach filozofie. Najmä od začiatku 20. storočia sa filozofi snažili pristúpiť k viacerým problémom súvisiacim s poznaním či bytím cez analýzu jazyka. Ich cieľom bolo sprehľadniť jeho fungovanie, a tým pádom na jednej strane odhaliť pseudoprotblémy a na druhej strane vyriešiť tie skutočné. Samozrejme, jazyku sa do určitej miery venovali už aj predchádzajúce generácie autorov, takže tento obrat k jazyku bol skôr *návratom* k jazyku ako jeho úplným objavením. I v rámci filozofie histórie si aj starší autori uvedomovali, že jazyk zohráva pri práci historika určitú úlohu. Nová filozofia histórie² však na túto vec upozornila s nebyvalým dôrazom a z jazyka historických prác urobila v zásade hlavný predmet svojho výskumu.

¹ Príspevok vznikol v rámci grantového projektu KEGA 3/5158/07. Je pokusom o doplnenie a detailnejšie predstavenie piatich črt narativizmu, ktoré som stručne formuloval v stati ZELENÁK, Eugen. O narativizme v historiografii. In Sedová, Tatiana (ed.). *Sociálne vedy a humanistika očami mladých*. Bratislava : Veda, 2006, s. 19-23.

² Označenia „nová filozofia histórie“, „nová historiografia“ a „narativistická filozofia histórie“ používa Frank Ankersmit. Pozri napr. ANKERSMIT, Frank. Bibliographical Essay. In Ankersmit, Frank - Kellner, Hans (eds.). *A New Philosophy of History*. London : Reaktion Books, 1995, s. 278-283, ANKERSMIT, Frank. The Reality Effect in the Writing of History: The Dynamics of Historiographical Tropology. In Ankersmit, Frank. *History and Tropology: the Rise and Fall of Metaphor*. Berkeley, Ca.: University of California Press, 1994, s. 125-161; ANKERSMIT, Frank. The Dilemma of Contemporary Anglo-Saxon Philosophy of History. In Ankersmit, Frank. *History and Tropology: the Rise and Fall of Metaphor*. Berkeley, Ca.: University of California Press, 1994, s. 44-74.

Za jedno z prelomových diel novej filozofie histórie sa zvykne považovať monografia amerického teoretika a historika Haydena Whita *Metahistory*.³ Práve v Úvode k *Metahistory* White upozornil na to, že historik môže výrazne ovplyvniť obraz minulosti, a to hlavne v závislosti od toho, aké rečnícke figúry pri konštruovaní svojho výstupu použije. V historických textoch, ktoré majú väčšinou podobu rozprávania, sú podľa Whita identifikovateľné rovnaké zvraty ako v literárnych prácach. A táto formálna stránka je podľa neho z hľadiska výsledného predstavenia minulosti rovnako (ak nie viac) dôležitá ako tradične zdôrazňované fakty. Jazyk, jeho figúry, rétorika, poetika, literárne dimenzie historických textov, práve tieto veci sa postupne aj pod vplyvom Whitovho diela dostali do svetla reflektorov novej historiografie.⁴

Novátorstvo takéhoto prístupu bude evidentnejšie ak si ho zasadíme do dejinného kontextu. V prvej polovici 20. storočia vo filozofii histórie dominovali diskusie o takých témach, ako problém historických faktov, vysvetlenia, príčinnosti, objektivity a pravdy.⁵ Ako možno odhaliť objektívne fakty o tom, čo sa stalo v minulosti? Ako možno identifikovať kauzálne väzby medzi udalosťami? Čo by malo obsahovať historické vysvetlenie? Tieto a podobné otázky stáli v popredí vtedajšej filozofie histórie. Boli to bežné epistemologické problémy, pričom podobné sa riešili aj na pôde filozofie prírodných a spoločenských vied. Aj tento fakt svedčí o tom, že diskusia z prvej polovice 20. storočia bola rámcovaná porovnávaním histórie s ostatnými vedami. Autori sa zvyčajne snažili doložiť vedeckosť histórie, prípadne poukázať na niektoré jej špecifiká, ktoré sa ukážu pri komparácii s ostatnými vedami. Nová filozofia histórie do veľkej miery zmenila túto klímu. Nie veda, ale skôr literatúra alebo umenie sa stali „komparatívnymi partnermi“ pri úvahách o povahe histórie. Stará otázka „V čom sa história podobá a v čom sa líši od iných vied?“, ktorá akoby naznačovala, že história je akousi vedou, bola nahradená novou: „V čom sa historický text podobá a v čom sa líši od literárneho, resp. od umeleckého diela?“⁶

³ WHITE, Hayden. *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1973. O dôležitosti tejto práce pre novú filozofiu histórie pozri napr. FAY, Brian. Introduction: The Linguistic Turn and Beyond in Contemporary Theory of History. In: Fay, B. - Pomper, P. - Vann, R. T. (eds.). *History and Theory: Contemporary Readings*. Oxford : Blackwell, 1998, s. 1-12. a VANN, T. Richard. Turning Linguistic: History and Theory and *History and Theory*, 1960-1975. In: Ankersmit, F. - Kellner, H. (eds.). *A New Philosophy of History*. London : Reaktion Books, 1995, s. 40-69. O samotnom Whitovom myšlienkovom vývoji pozri ŠUCH, Juraj. Hayden White, Metahistória a písanie o minulosti. In: *Historický časopis*, 2003, roč. 51, č. 4, s. 669-684, s. 681.

⁴ Napríklad Richard Vann zhŕňa vývoj na poli filozofie histórie po publikovaní *Metahistory* nasledovnými slovami: „Iba teraz sa stáva očividným, že došlo k niečomu takému ako k zmene paradigmy; počas ďalších dvadsiatich rokov sa stal historikový jazyk, nie vysvetlenie či príčinnosť, centrálnou témou, ktorej sa venovalo najviac úvah o histórii.“ VANN, ref. 3, s. 69.

⁵ Pozri napríklad klasický úvod do celej problematiky WALSH, William Henry. *An Introduction to Philosophy of History*. London : Hutchinson, 1951. Článkom, ktorý výrazným spôsobom určoval diskusiu v rámci filozofie histórie v 50-tych a 60-tych rokoch 20. storočia, bol HEMPEL, Carl Gustav. The Function of General Laws in History. In *The Journal of Philosophy*, 1942, roč. 39, č. 2, s. 35-48.

⁶ Porovnaj FAY, ref. 3, s. 1-12.

Nová filozofia histórie alebo nová historiografia sa zvykne nazývať aj narativistickou filozofiou histórie či stručne narativizmom. Priaznivci tohto prúdu sa totiž venujú hlavne rozboru historických rozprávání – historických narácií. Podľa narativistov je zarádzajúce, že hoci veľká časť historických diel má podobu príbehov, tento aspekt väčšinou uniká pozornosti filozofov. Práve ich snahou je napraviť deficit v tejto oblasti. Vo svojich prácach sa preto zameriavajú na rozbor problémov, súvisiacich s naratívnu formou historických diel. Medzi ich obľúbené otázky patria „Ako sa od prameňov možno dostať k naráciám?“, „Sú narácie opismi alebo skôr interpretáciami?“, „Aký je ich vzťah k samotnej minulosti?“, „Čím sa líšia naratívne práce historikov od historických románov?“ a pod.

Cieľom tejto štúdie je priblížiť narativistický pohľad na povahu histórie. V nasledujúcej sekcii sa pokúsím predstaviť kľúčové myšlienky narativistov, ktoré sa týkajú tak charakteru historických prác, ako aj samotnej histórie ako disciplíny. Pri tejto rekonštrukcii budem vychádzať predovšetkým z názorov dvoch významných protagonistov narativizmu H. Whita a F. Ankersmita. Keďže do tohto prúdu možno zaradiť aj iných autorov, ktorí sa v niektorých postojoch od seba líšia, moja prezentácia bude (ako zrejme každá charakteristika vnútorne členitého prúdu) do istej miery zjednodušujúca.

Šesť téz narativizmu

Frank Ankersmit člení prácu historika na etapu historického výskumu a historického písania.⁷ V rámci prvej fázy sa historik venuje hlavne zbieraniu a kritike prameňov, zatiaľ čo počas druhej sa pokúša získané dáta zakomponovať do výsledného historického diela. Pre narativistov je pritom typické, že vo svojich analýzach sa sústreďujú na druhú fázu. Podľa nich je práve komponovanie historickej narácie najzaujímavejšou časťou práce historika. Ako na to upozorňuje Ankersmit, „historiografická hodnota nejakého diela závisí menej od faktov, ktoré sa v ňom odкрývajú ako od naratívnej interpretácie týchto faktov.“⁸ Narativisti sa pozerajú na historické dielo najmä ako na text, ktorý, aj keď sa týka minulého diania, treba ponímať ako výsledok tvorivej práce jeho autora. V rámci narativizmu sa k histórii pristupuje ako „k diskurzu, ktorý je fundamentálne rečnícky“, pretože „reprezentovanie minulosti sa deje pomocou tvorby silných, presvedčivých obrazov, ktorým môžeme najlepšie porozumieť ako vytvoreným objektom, modelom, metaforám alebo návrhom týkajúcim sa reality“.⁹

⁷ Pozri napr. ANKERSMIT, Frank. *Narrative Logic: A Semantic Analysis of the Historian's Language*. The Hague : Marinus Nijhoff Publishers, 1983. alebo ANKERSMIT, Frank. *Six Theses on Narrativist Philosophy of History*. In Ankersmit, Frank. *History and Tropology: the Rise and Fall of Metaphor*. Berkeley, Ca.: University of California Press, 1994, s. 33-43.

⁸ ANKERSMIT, ref. 7, s. 1.

⁹ KELLNER, Hans. Introduction: Describing Redescriptions. In Ankersmit, F. - Kellner, H. (eds.). *A New Philosophy of History*. London : Reaktion Books, 1995, s. 1-18, s. 2.

Pre narativistickú filozofiu histórie je teda charakteristický *záujem o historický text, proces jeho vzniku a jeho vlastnosti*. Ak sa na historické dielo pozrieme spolu s narativistami ako na diskurzívnu entitu, postupne sa nám vynoria viaceré zaujímavé črty historického diela a histórie ako disciplíny.

Postupne sa zameriam na nasledovné tézy narativistov:¹⁰

1. *V historickom diele je prítomná i fikcia (fiktívna dimenzia).*
2. *Naratívna forma má zásadný vplyv na obsah historického diela.*
3. *Historik má zásadný vplyv na obsah historického diela.*
4. *Pravdivé zobrazenie minulosti je v istom zmysle nemožné.*
5. *V histórii sa minulosť interpretuje.*
6. *História je teda bližšia literatúre, resp. umeniu než vedám.*

Prvú tézu zrejme najlepšie dokladá jedna z najznámejších a najkontroverznejších Whitových sentencií. White totiž tvrdí, že historické narácie sú „verbálne fikcie, ktorých obsah je rovnako *vymyslený* ako *nájdenný* a ktorých forma má viac spoločného s ich náprotivkami v literatúre než s tými vo vedách.“¹¹ Nie je prekvapujúce, že takýto názor považujú mnohí historici za neprijateľný. Veď za jeden z oporných pilierov celej profesie sa zvykne považovať zásada, že historici by sa vo svojej práci nemali púšťať do konštrukcií fiktívnych príbehov, ale by mali zobrazovať minulosť tak, ako sa stala. V prípade, že sa do historického rozprávania dostane vymyslená postava či udalosť, rozprávanie by malo stratiť status autoritatívnej odbornej práce a malo by sa považovať nanajvýš za historizujúcu beletriu. Ako si teda White môže dovoliť vyhlásiť, že historické rozprávania sú fikcie a že časť ich obsahu je vymyslená? V skutočnosti White nehovorí, že historické diela by nemali rešpektovať dáta získané z prameňov a už vôbec nenavádza autorov k tomu, aby svoje práce dopĺňali o vymyslené postavy či udalosti. Pod fiktívnou zložkou si v jeho prípade treba predstaviť niečo úplne iné. Čo je tým „iným“, najlepšie objasní expozícia ďalšej narativistickej tézy.

¹⁰ Tieto tvrdenia nie sú totožné so šiestimi tézami narativizmu od F. Ankersmita, ktoré znejú: 1. Historické narácie sú interpretácie minulosti. 2. Narativizmus akceptuje minulosť takú aká je. 3. Narativizmus je moderný nástupca historizmu. 4. Naratívny jazyk nie je objektový jazyk. 5. Tvrdenia v historických naráciách majú dvojité funkcie: 1) opísať minulosť a 2) vymedziť naratívnu interpretáciu minulosti. 6. Korene historickosti idú hlbšie, ako sa domnieva moderná historiografia alebo súčasná filozofia histórie. ANKERSMIT, ref. 7, s. 33-43.

¹¹ WHITE, Hyden. Historical Text as Literary Artifact. In White, Hyden. *Tropics of Discourse: Essays in Cultural Criticism*. Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 1978, s. 81-100, s. 82.

Historické práce majú naozaj častokrát podobu rozprávania. Za predpokladu, že spolu s „naratívnymi realistami“¹² akceptujeme to, že samotná minulosť je istým typom príbehu, že samotné minulé dianie má v sebe naratívne prvky, tak naratívna forma historických diel nepredstavuje žiaden principiálny problém. Minulosť má naratívnu podobu a presne táto podoba sa zachytí aj v historickom diele. Historik teda vo svojej práci len zaznamená, ako v skutočnosti vyzerala samotná minulosť. Problém nastáva až v prípade, ak sa vzdáme naratívneho realizmu, respektíve názoru, že podoba minulosti v zásade môže korešpondovať s textom, ktorý ju postihuje. A presne toto robia narativisti. Prikláňajú sa totiž k názoru L. Minka, ktorý tvrdí: „Príbehy nie sú žité, ale rozprávane“.¹³ Podľa narativistov teda samotná minulosť nemá podobu príbehu, naratívna forma nie je imanentná realite. Keďže ale historické diela napriek tomu minulosť predstavujú cez rozprávania, táto naratívna forma sa do diel musela nejakým spôsobom dostať. Je zrejmé, že sa tam nedostala zobrazením minulej reality. Ako teda? Naratívna forma je presne tá zložka historického diela, za ktorú je podľa narativistov zodpovedný historik. Je to konštrukcia historika. (Preto sa niekedy táto pozícia nazýva aj naratívnym konštruktivismom.¹⁴) Podľa narativistov musí autor historického diela minulým udalostiam vo svojom rozprávaní jednoducho vtlačiť konkrétnu naratívnu formu. A práve táto *naratívna forma je fiktívnym elementom*, o ktorom vyššie hovoril White. Tento element je vymyslený, pretože z čisto principiálnych dôvodov nemôže korešpondovať s faktami – veď fakty nemajú naratívnu podobu!

Ankersmit tvrdí: „Minulosť nemá ani vnútro, ani podstatu (v narativistickom zmysle): samotná minulosť nie je narratiom.“¹⁵ Ešte výrečnejší ohľadom „vzhľadu“ minulosti je White. Podľa neho samotná minulosť nie je ani tragická ani komická, ako by to mohli naznačovať rekonštrukcie takých historických udalostí ako vojny, genocídy alebo prevraty. White tvrdí, že minulosť je „hodnotovo-neutrálna“, je to entita, ktorá sama o sebe nemá vnútorný význam.¹⁶ Minulosť je podľa Whita skôr chaosom udalostí, než usporiadanou, pevne štruktúrovanou entitou. Je to amorfná, zatiaľ nesformovaná suma udalostí, ktoré sú charakteristické svojou „pôvodnou zvláštnosťou, záhadnosťou a exotickosťou“.¹⁷ Preto White otvorene hovorí, že existuje „možnosť, čo by nikdy nemala byť vylúčená v žiadnej oblasti

¹² Medzi zástancov realizmu patria Arthur Danto a David Carr, pozri CARR, David. Narrative and the Real World: An Argument for Continuity. In: Fay, B. - Pomper, P. - Vann, R.T. (eds.). ref. 3, s. 137-152. Napríklad v rozhovore s E. Domanskou Danto tvrdí: „Domnievam sa, že v skutočnosti v histórii existujú objektívne organizácie udalostí, že existujú reality, ktorým korešponujú narácie“ DOMANSKA, Ewa. *Encounters: Philosophy of History after Postmodernism*. Charlottesville & London : University Press of Virginia, 1998, s. 177.

¹³ MINK, Louis Otto. History and Fiction as Modes of Comprehension. In Mink, Louis Otto. *Historical Understanding*. Fay, B. - Golob, E. O. - Vann, R.T. (eds.). Ithaca : Cornell University Press, 1987, s. 42-60, s. 60.

¹⁴ Pozri FAY, Brian. *Současná filosofie sociálních věd: Multikulturní přístup*. Praha : SLON, 2002.

¹⁵ ANKERSMIT, *Narrative Logic*, ref. 7, s. 243. Termín „narratio“ u Ankersmita označuje približne to isté ako termín „historický text“.

¹⁶ WHITE, ref. 11, s. 81-100, s. 84.

¹⁷ Tamže, s. 86.

skúmania – a to, že dejiny ‘o sebe’ môžu byť bez významu, ako si to mysleli teoretici historického vznešeného“.¹⁸

Podľa narativistov teda konkrétna forma a význam nie sú ontologickými charakteristikami samotnej minulosti, ale až našej interpretácie. Minulosť nedisponuje naratívnu formou, takže keď sa v historickom diele približuje naratívny spôsobom, je to vďaka výraznému zásahu zo strany historika. Naratívna forma je akýsi externý faktor, ktorý hoci nemá korene v minulosti o sebe, zásadne ovplyvňuje výsledné dielo. Podľa narativistov je situácia dokonca taká, že aby vlastne nejaký historický text bol zmysluplným historickým textom, teda aby priblížil niečo o minulom dianí, musí mať tú či onú (naratívnu)¹⁹ podobu. Keby žiadnu formu nemal, bol by to chaotický a zmysluprázdny pseudo-diskurz, zrejme by to ani nebol text. Takže v rámci narativistického obrazu historického diela až *(naratívna) forma dodáva historickému textu zmysluplnú podobu, a preto je dôležitým elementom v práci historika.*

Takéto ponímanie historickej narácie zároveň vedie k tretej téze – k prisúdeniu dôležitej úlohy historikovi. V rámci narativizmu je to totiž autor narácie, ktorý určuje jej výslednú podobu. Narativisti síce netvrdia, že historik si so svojim dielom môže robiť, čo chce; netvrdia, že si môže vymýšľať fakty, napriek tomu podľa nich zastáva významnú funkciu pri tvorbe historického diela. Historik podľa nich nie je pasívnym sprostredkovateľom dopredu hotového obrazu minulosti. Keďže minulosť o sebe je bez formy, je to práve historik, ktorý sa rozhoduje, akú formu minulosti v historickom texte dodá. Podľa narativistov je preto výstižnejšie hovoriť, že *historik vo svojom diele minulé dianie v istom zmysle konštruuje* (a nie rekonštruuje). Je totiž len na historikovi, či minulé udalosti nadobudnú v jeho diele podobu tragédie, komédie, atď.

Z ontologickej zmysluprázdnosti a amorfnosti minulej reality narativisti odvodzujú aj ďalší dôsledok. Podľa nich historické narácie nemôžu byť pravdivé. Hoci na prvý pohľad je tento názor šokujúci, jedná sa v zásade o logický konzekvent naratívneho konštruktivismu. Keďže historická narácia neopisuje čisto minulosť o sebe, ale ju istým spôsobom dotvára, prípadne navrhuje jej interpretáciu, podľa narativistov nedáva zmysel hovoriť o korešpondencii medzi naráciou a minulosťou. A kde chýba korešpondencia, tam niet pravdivostnej hodnoty. Narativisti teda tvrdia, že *historická narácia z principiálnych dôvodov nemôže mať žiadnu pravdivostnú hodnotu*, nemôže byť pravdivá ani nepravdivá. Podobne ako je nezmyselné hovoriť o teplote alebo hmotnosti historickej narácie, tak je nevhodné hovoriť o jej pravdivostnej hodnote. Napríklad podľa Ankersmita historické dielo nemožno vnímať ako kópiu minulosti, ale skôr ako návrh na to, akým spôsobom sa na minulosť máme pozerieť. Historický text ako celok je teda skôr interpretáciou, metaforou, či návrhom optiky ako

¹⁸ WHITE, Hyden. *The Content of the Form*. Baltimore : The Johns Hopkins Press, 1987, s. 80.

¹⁹ Pri niektorých narativistoch by bolo výstižnejšie hovoriť iba o *forme/podobe* ako takej, a nie nutne o naratívnej forme. Nie každé historické dielo musí mať totiž podobu rozprávania.

vnímať minulé dianie. Ankersmit preto uzatvára: „narratio a metafora nie sú opismi, ale návrhmi, ktoré zo svojej povahy nikdy nemôžu byť empiricky pravdivé alebo nepravdivé.“²⁰

Narativisti teda odmietajú považovať pravdivosť za kritérium na hodnotenie historickej narácie ako celku. Popierajú tým pádom možnosť rozlíšiť medzi konkurenčnými historickými dielami? Hoci niekedy narativisti vítajú pluralitu historických diel *en bloc*, inokedy sa ju snažia istým spôsobom regulovať. Napríklad Ankersmit na jednom mieste vyhlasuje: „Historiografická diskusia v konečnom dôsledku neusiluje o dosiahnutie zhody, ale o proliferáciu interpretačných téz.“²¹ Vo svojich iných prácach však zdôrazňuje možnosť rozlíšiť medzi lepšou a horšou historickou reprezentáciou tej istej časti minulosti. Podľa neho lepšie historické dielo ponúka výklad väčšieho množstva faktov, prípadne je odvážnejšie, plodnejšie, originálnejšie a pod.²²

Narativizmus možno poňať aj ako snahu poukázať na to, že *historické dielo nie je opisom minulosti, ale jej interpretáciou*. Podľa narativistov historickú naráciu nemožno chápať ako bezproblémovú kópiu minulých udalostí. Historický text nie je priamočiaro korešpondujúcim opisom toho, čo sa stalo v minulosti. Kvôli vyššie spomenutým ontologickým črtám reality a formujúcim zásahom historika do textu treba k historickej narácii pristupovať ako ku kreatívnej konštrukcii. Narativisti tým pádom odmietajú aplikovať naivne empirickú epistemológiu na históriu. Historické dielo podľa nich nie je odrazom minulosti, ale výstupom tvorivej práce historika, ktorej cieľom je sformovať zmysluplnú interpretáciu.

White upozorňuje na to, že historická narácia nie je médiom na sprostredkovanie čírych informácií o minulosti, objavených v prameňoch. Každá historická práca totiž predpokladá aktívny zásah historika, formujúci element, ktorý minulosť tvaruje *do istej podoby*. Podľa Whita jednoducho „neexistuje žiadna ‘pravá história’, ktorá by nebola zároveň filozofiou dejín.“²³ Má tým na mysli to, že podobne ako filozofi dejín predstavujú historici dejiny ako smerujúce k nejakému cieľu (kráľovstvo Božie, ríša slobody, beztriedna spoločnosť) alebo ako odvíjajúce sa istým spôsobom (lineárne, cyklicky), teda aj historik musí na prezentované minulé udalosti aplikovať určité interpretačné rámce. Nemôže jednoducho skopírovať chaotickú a zmysluprázdnu minulosť ako takú, ale musí jej vo svojom rozprávaní dodať konkrétnu formu. White preto hovorí o rôznych interpretačných (explanačných) stratégiách,

²⁰ ANKERSMIT, *Narrative Logic*, ref. 7, s. 217.

²¹ ANKERSMIT, *Six Theses on Narrativist Philosophy of History*, ref. 7, s. 33-43, s. 42.

²² ANKERSMIT, *Narrative Logic*, ref. 7, s. 238, 239 a 245; ANKERSMIT, Frank. *Historical Representation*. Stanford : Stanford University Press, 2001, s. 97.

²³ WHITE, ref. 3, s. XI.

ktoré sú podmienené tropologicky a až ich použitie umožňuje tvorbu zmysluplného historického diela.²⁴

Podobne aj Ankersmit tvrdí: „1. Historické narácie sú interpretáciami minulosti. ... Interpretácia nie je prekladom. Minulosť nie je textom, ktorý má byť *preložený* do naratívnej historiografie; minulosť má byť *interpretovaná*.“²⁵ Podľa Ankersmita existuje principiálny rozdiel medzi opisom a interpretáciou/reprezentáciou. Zatiaľ čo opisy reality môžu byť pravdivé alebo nepravdivé, reprezentácie sú entity iného druhu. Sú to totiž návrhy na to, akým spôsobom sa na minulosť pozeráť, sú to akési metaforické priblíženia toho, čo sa udialo. A jednotiacou myšlienkou v pozadí Ankersmitových prác je, že historické diela treba poňať práve ako interpretácie/reprezentácie, a nie ako opisy. Podľa neho sa nám kľúčové špecifikum histórie odhalí až vtedy, keď sa na historické dielo pozrieme touto narativistickou optikou.²⁶

Zdá sa, že doteraz predstavené tézy (1.-5.) sú buď priamym dôsledkom ontologického postoja narativistov, alebo s ním minimálne úzko súvisia: Práve kvôli tomu, že samotná minulosť je chaotická a vznešená, a teda nenaratívna, konečná forma historickej narácie je externým a v istom zmysle fiktívnym elementom, ktorý nemá pôvod v samotných udalostiach. Z rovnakého dôvodu narativisti prisudzujú dôležitú úlohu aj naratívnej forme a historikovi. Autor historického diela si totiž spomedzi viacerých možností vyberá konkrétny spôsob, pomocou ktorého vyloží minulé dianie. A opäť ontologická odlišnosť minulosti má za následok nemožnosť korešpondencie medzi historickým textom ako celkom a svetom, kvôli čomu historické dielo neopisuje, ale skôr interpretuje minulosť. Keďže mnohé postrehy narativistov pramenia z ich ontologického predpokladu, tento možno považovať za akési *východisko narativistickej historiografie*.

Nakoniec si priblížme poslednú tézu, podľa ktorej je *historická disciplína bližšia umeniu než vede*. Medzi vedou a umením sa niekedy rozlišuje nasledovným spôsobom. Veda sa snaží postihnúť realitu takú aká je, preto sa s ňou spája pravdivý opis sveta a transparentné použitie jazyka za týmto účelom. Naopak cieľom umenia údajne nie je realitu opísať, ale skôr predložiť tvorivé výklady či interpretácie pomocou netransparentných médií ako texty, maľby či sochy, ktoré sú zaujímavé samé o sebe, a nie ako kópie reality. Ak sa na rozdiel medzi vedou a umením pozrieme vo svetle týchto dištinkcií,²⁷ tak je jasné, prečo je podľa narativistov história bližšia umeniu než vede. Historické práce totiž podľa narativistov nie sú pravdivé opisy reality, ale skôr interpretácie. Rovnako ako v prípade umeleckých diel aj pre

²⁴ O tropologickom založení celej histórie a o interpretačných stratégiách pozri Úvod vo Whitovej hlavnej práci WHITE, ref. 3 alebo ŠUCH, Juraj. Hayden White a problém historických interpretácií. In *Filozofia*, 1996, roč. 51, č. 12, s. 814-820.

²⁵ ANKERSMIT, ref. 7, s. 33-43, s. 33.

²⁶ ANKERSMIT, F.: *Narrative Logic*, ref. 7; ANKERSMIT, *Historical Representation*, ref. 22.

²⁷ Neznamená to samozrejme, že takéto rozlíšenie medzi vedou a umením je adekvátne. Je to skôr narativistická verzia ich rozdielu.

historické práce je charakteristická nepriehľadnosť. Ako to formuluje Ankersmit: „Pre novú historiografiu musí byť kľúčovým text – už to nie je nejaká vrstva, cez ktorú sa pozerá (buď na minulé realita alebo na historikovu autorskú intenciu), ale niečo *na* čo sa historiograf musí pozerat’.“²⁸ Takže narativistom neostáva nič iné, len oddeliť históriu od vied a priradiť ju bližšie k umeniam.

„Umeleckosť“ histórie je výraznou témou tak u Whita ako aj Ankersmita. White zdôrazňuje tropologické založenie historickej práce, ako aj rétorické a poetické dimenzie samotných narácií. Podľa neho totiž výsledná podoba narácie závisí od toho, cez ktorú rečnícku figúru sa historik bude snažiť uchopiť dáta z prameňov. Ankersmit na druhej strane prirovnáva historický text skôr k realistickej maľbe. Rovnako ako maľba aj historická reprezentácia totiž predstavuje návrh ako vnímať realitu, ktorej sa dielo týka. Navyše tak ako pri maľbe je dôležitý samotný netransparentný produkt autora, ktorý by sa nedocenil, keby sa k nemu pristupovalo čisto ako k médiu na kopírovanie reality.²⁹

Záver

Všeobecné predpoklady, ale aj konkrétne detaily Whitových a Ankersmitových prác rozprúdili hlavne v anglofónnej odbornej literatúre predovšetkým od konca 80-tych rokov 20. storočia intenzívnu diskusiu o povahe histórie. Narativistické názory vzbudili pozornosť u filozofov aj historikov a mnohí autori sa snažili poukázať na naivnosť či neprijateľnosť takéhoto nového poňatia historickej práce. Predmetom kritiky sa stali tak ontologické predpoklady o chaotickosti minulej reality, ako aj epistemologické dôsledky o nemožnosti podať pravdivé historické narácie. Niektorí oponenti navyše poukázali aj na nekorektne zjednodušený výklad vedy a umenia, ktorý narativisti využili na zdôraznenie afinity medzi históriou a umením.³⁰

Na druhej strane, narativizmus sa pričínil o renesanciu záujmu o jazyk ako aj o rétorické dimenzie historických diel. Aj keď narativisti mnohých historikov pobúrili, ich tézy poukázali na to, že viaceré aspekty historickej práce si stále zasluhujú pozornosť a nedajú sa jednoducho

²⁸ ANKERSMIT, Frank. The Reality Effect in the Writing of History: The Dynamics of Historiographical Tropology. In Ankersmit, Frank. *History and Tropology: the Rise and Fall of Metaphor*. Berkeley, Ca. : University of California Press, 1994, 125-161, s. 128.

²⁹ WHITE, ref. 3.; ANKERSMIT, *Narrative Logic*, ref. 7; ANKERSMIT, *Historical Representation*, ref. 22.

³⁰ Zaujímavé kritické analýzy myšlienok narativistov ponúkajú napr. KANSTEINER, Wulf. Hayden White's Critique of the Writing of History. In *History and Theory*, 1993, roč. 32, č. 3, s. 273-295; CARROL, Noel. Interpretation, History, and Narrative. In Fay, B. - Pomper, P. - Vann, R.T. (eds.). *History and Theory: Contemporary Readings*, ref. 3, s. 34-56; LORENZ, Chris. Historical Knowledge and Historical Reality: A Plea for „Internal Realism“. In *History and Theory*, 1994, roč. 33, č. 3, s. 297-327; LORENZ, Chris. Can Histories Be True? Narrativism, Positivism, and the „Metaphorical Turn“. In *History and Theory*, 1998, roč. 37, č. 3, s. 309-330; ZAMMITO, John. Ankersmit's Postmodernist Historiography: The Hyperbole of „Opacity“. In *History and Theory*, 1998, roč. 37, č. 3, s. 330-346.

odbiť naivnou empirickou epistemológiou. Ten, kto sa domnieva, že historik jednoducho prepisuje dáta z prameňov do historického diela, totiž musí čeliť viacerým zložitým problémom. Ako je možné, že z tých istých dát možno dostať odlišné historické práce? Prečo medzi historikmi jestvuje toľko odlišných výkladov tých istých udalostí? Narativisti sa pokúsili odpovedať aj na tieto otázky poukázaním na úlohu historika a formujúcej zložky pri konštruovaní diel. Práve priaznivci z oblasti literárnej teórie a postmodernej filozofie preto privítali takéto odvážne rozvírenie podľa nich stojatých vôd filozofie histórie.

Mgr. Eugen Zelenák, PhD. pôsobí ako odborný asistent na Katedre filozofie Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku. Zameriava sa na filozofiu histórie (problém povahy histórie a historickej explanácie) a filozofiu vedy (otázky vysvetlenia a príčinnosti).

Profil: http://ff.ku.sk/index.php?prem=e_zelenak